Олеся Бондаренко

ХАРАКТЕРИСТИКА КОНФЕСІЙНОЇ ПАЛІТРИ НА УМАНЩИНІ (1793–1917 РР.)

На території історичної Уманщини впродовж кількох століть співіснували різні релігійні конфесії, зокрема православ'я, уніатство, католицизм, іудаїзм та хасидизм, розкольники, штундизм тощо. Особливості історичного розвитку Уманщини у складі Речі Посполитої призвели до того, що саме в цьому регіоні в зазначені роки був помітно представлений польський етнічний та католицький і уніатський – релігійний – фактори [1, с. 9].

До середини XVIII ст. майже все Правобережжя перейшло на унію. Процес переходу православних в уніатство відбувався під шаленим тиском, оскільки польські магнати-землевласники українських земель стали відкрито підтримувати унію.

XVIII ст. закінчувалося подіями, що помітно вплинули на подальший розвиток Уманщини. У 1793 р. відбувся другий поділ Речі Посполитої, у результаті якого Правобережну Україну було інкорпоровано до Російської імперії, а відповідно, в її складі й Уманщину. У ході адміністративної реформи на приєднаних територіях із 30 листопада 1796 р. Уманський повіт увійшов до складу Київської губернії. Приєднуючи Правобережну Україну, російський царизм усвідомлював, що швидке запровадження загальноросійських порядків ускладнить ситуацію. У той же час, уряд Катерини II вважав, що збереження унії на Правобережжі служитиме вогнищем соціальної і політичної нестабільності в регіоні і, що лише її ліквідація послужить «найнадійнішим засобом для утвердження тамошнього люду в однодумстві і спокої» [2, с. 16].

У цей час фактично уся територія Уманського повіту Київської губернії, яка складала 159 населених пунктів, належала магнату Станіславу графу Потоцькому. Царський уряд не усвідомлював, що в окремих регіонах Правобережної України, зокрема на Уманщині, унія вже пустила своє глибоке коріння і її нищення не пройде безболісно. Так, уманський магнат граф Францішек Салезій Потоцький заснував у своїх маєтках на Уманщині понад 100 уніатських церков, завдяки яким намагався викорінити православ'я у своїх маєтках. Височайшим указом від 17 лютого 1797 р. наказувалось будувати православні собори і храми в усіх містах, відібраних від Польщі. Оскільки собори влаштовувались у повітових містах, то Сенат надіслав у Св. Синод новий розпис міст в губерніях.

Таким чином, наприкінці XVIII ст. після приєднання Правобережної України до Росії процес ліквідації унії та обмеження католицизму на Уманщині набув великого розмаху: уніатські церкви закривалися і передавалися православним, православні парафії виникали у великій

кількості. Ці трансформаційні процеси завершилися у 40-х рр. XIX ст. у ході соціально-культурних репресій проти шляхти після повстань в 1830 – 1831 рр. Ліквідація унії мала як позитивні, так і негативні наслідки. Церкви уманського регіону, приєднані до Російської імперії, потрапили під захист сильного православного центру. Водночас це різко зменшило вплив католиків та уніатів, що, безперечно, було прогресивним явищем, бо поверталися українці до православ'я. Але перехід греко-католицьких церков під контроль Російської православної церкви спричинив початок русифікації цього регіону.

Отже, розглянувши вектор подій, якими супроводжувалася друга половина XVIII ст., ми бачимо як за півстоліття змінювалася релігійна ситуація на історичних землях Уманщини.

Початок XIX ст. ознаменувався для Умані змінами, коли монопольне володіння Потоцьких Уманщиною почало рушитись. Як наслідок, в Умані було закрито католицький костьол і василіанський монастир. Уманський маєток Олександра Потоцького, що складався із 43 населених пунктів, в яких налічувалось 16699 селянських душ, був конфіскований у державну казну, а у 1838 році відрахований у розпорядження Міністерства військових поселень [3, с. 109].

Упродовж 1836–1837 років у конфіскованих селах засновувались військові поселення. У кріпосній Росії це була особлива організація військ, за якої солдати поєднували військову службу з веденням сільського господарства. Часи військових поселень – трагічна сторінка в історії Уманщини. На початку 40-х років почалася реалізація програми переселення та ліквідації населених пунктів.

Зі встановленням пануючої православної церкви в краї, «Ваше Величество, изволили дароватьсельскому духовенству, полное обеспечение в жалованье, наделе землею и угодьями» [4, с. 120]. Внаслідок цього православне духовенство не терпіло вже ніяких утисків і принижень, а в деяких випадках священиків навіть було усунено від гласних слідств, які були раніше.

Про вагому частину населення Уманського повіту в 1840-х роках, яке було представлене іудейськими віруючими, в рапорті зазначалося, що «в краегнездилась одна вредная и несовместная с общини учреждениями Государства, исключительность евреев, изобщего состава жителей и соединениеих в особые общества. Они являли собою «status in statu». В їхніх кагалах об'єднувалося управління і поліцейське, і господарське, і духовне, і судове. Були навіть випадки, коли євреї осмілювались виголошувати і виконувати над своїми співвітчизниками смертні вироки. Місцева влада вбачала в єврейських кагалах зло. І виконуючи наказ імператора, було створено особливий комітет по євреях. Видано розпорядження про ліквідацію кагалів, зміні єврейського одягу, поділ євреїв за станами, навернення їх до корисних занять.

Протягом свого історичного розвитку повітове місто Умань було

одним із найбільших у Київській губернії (поступалося лише Черкасам). Місто досить швидко розвивалося і можна припустити, що кількість населення з кінця XVIII ст. і до 1917 р. збільшилася у 10 разів. У кінці XIX ст. у місті нараховувалося 29985 жителів, серед яких: православні – 7325, католики – 1028, євреї – 21560, лютерани – 39, магометани – 18, розкольники – 10, караїми – 5. Така різноманітність конфесійних осередків свідчить про те, що місто було насичене етнічними групами, які мали свої церкви, костьоли, синагоги, молитовні будинки. В місті діяло 2 соборні церкви, 2 парафіяльні церкви, римо-католицький костьол, базиліянський монастир (в 1832 р. закрито), 3 єврейські синагоги, 13 єврейських молитовних будинки та школи [4, с. 155].

Населення Уманщини було досить релігійним. Переважало православ'я, яке мало 147 штатних парафій, що об'єднувалися в 7 благочинницьких округів. Другою за кількісними показниками була іудейська релігія, а третя – католицька. Осередком релігійного життя римо-католиків Уманщини був костьол Успіння Пресвятої Діви Марії. До Уманського костьолу були приписні населені пункти, в яких проживали римо-католики (сс. Полянецьке, Громи, Кочержинці, Паланка, Городецьке, Кочубіївка, Війтівка, Піківець, Степківка, Собківка). Римо-католицькі каплиці знаходилися в селах Ліщинівці, Шукайводи, Рижавці, а філії – в селах Пеньожкове, Верхнячці, Зеленім Розі [4, с. 203].

Отже, згідно з історико-статистичними даними «Памятных книг Киевской губернии» в Уманському повіті та м. Умані були зосереджені такі конфесійні осередки: православний, католицький, іудейський та представники інших віросповідань.

Список використаних джерел:

1. Гуслистий К. Коліївщина: Історичний нарис / К. Гуслистий. – К. : Українське видавництво політичної літератури, 1947. – 48 с.
2. Крижанівський О. П. Церква в соціально-економічному розвитку Правобережної України. XVIII – перша половина XIX ст. / Олег Прокопович Крижанівський. – К., 1991. – 116 с.
3. Кузнець Т. В. Населення Уманщини в XIX – на початку XX століття / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / Тетяна Володимирівна Кузнець. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2005. – 195 с. : іл., табл.
4. Скус О. В. Релігійна палітра Уманщини 1793–1917 рр. Монографія / Ольга Скус. – Умань : Видавець «Сочінський», 2009. – 265 с.